

K O M M E N T A R

af Signe Pildal Hansen

Kritikkens retorik; retorikkens kritik

Dette er i bogstavelig forstand en *kommentar*. Det er nemlig en kommentar til nærværendes nummers artikler om kritik, sådan som disse fandt deres *mundtlige* form ved konferencen *Kritik i dag* på RUC den 26. og 27. april 2007. Kommentaren falder i to dele. Dels er det en kommentar til måden at konstruere et kritisk-teoretisk fundament på, dels en kommentar til det at diagnosticere tiden som udgangspunkt for en konkret (selv)kritisk virksomhed. Begge kommentarens dele angår retorikken, nemlig i første omgang retorikken som uomgængelig omstændighed og i næste retorikken som analytisk, diagnostisk og kritisk kunst.

Det er en grundlæggende påstand i det følgende, at retorikken er en uomgængelig omstændighed i enhver sprogligt artikuleret kritik. Her må man nøjes med Roland Barthes som belæg for den påstand. Hos Barthes er retorikken nemlig et "imperium"; et "frygtindgydende institutionelt system", der udgør "indgangen til, hvad man kunne kalde en over-civilisation, hele det historiske Vestens civilisation..." (1997:23). Den er en art "formens ideologi", som forskellige epoker og tankeindhold har måttet forme sig efter (1997:24). Den er altså vores omstændighed også for den kritiske virksomhed, men den kan tillige forlene os med et analytisk blik for de former, ideologier optræder i – for nu at blive i Barthes terminologi.

En intellektuel kritik, der ikke er sit eget retoriske vilkår bevidst, kommer til kort, hvis den i bestræbelserne på at udtænke kritikkens mulighedsbetingelser nøjes med at forholde sig til det *sande*, det *gode* og måske også det *skønne*. Undlader den at forholde sig til retorikkens praktiske, mistænkeligt *smarte* domæne, kommer den til kort, fordi også den intellektuelle kritik er henvist til at gøre sig gældende dér. Hvis ikke retorikken skal underminere alle de anstrengelser, man har gjort sig for at formulere et konsistent teoretisk fundament for

sin kritiske praksis, så må den medtænkes hele vejen. Man er simpelthen nødt til at medtænke det (magtfulde) medium, som man selv forsøger at gøre sig gældende i kraft af.

En forestilling om, at man forlods kan sikre sig en taleposition, måske endda en privilegeret én, i kraft af et etisk reglement eller et normativt grundlag for kritikken, må med en retorikers øjne være omsonst, fordi en sådan forestilling fornægter et altid konfliktuelt og retorisk vilkår. I det omfang man faktisk får en taleposition, er det netop i kraft af en i situationen *passende* (men ikke nødvendigvis bevidst) brug af retoriske virkemidler, som ikke blot omfatter en logosappel, men også en patos- og en etosappel. Dvs. en – ofte upåfaldende – orkestre-ring af logiske argumenter, belæg, autoriteter, egen position og personlige kvaliteter, kulturelle smagspræferencer osv.

Kritikkens konfliktuelle vilkår er det den analytiske retoriks lod at diagnosticere. Dér ligger nemlig dens kritiske potentiale. Mens retorikken i sin didaktiske dimensioner fungerer som uddannelsesprogram for ungdommens sproglige opdragelse, da fungerer den i sine analytiske dimensioner netop som *analytik* for samtidens sproglige praksisser og dens værdsættelser af sproglig praksis: hvad virker passende og upassende, troværdigt og utroværdigt på forskellige steder, til forskellige tider, i forskellige sammenhænge. Den er således også en analytik for det strategiske felt, som en given kritik eller diagnose er henvist til at forsøge at gøre sig gældende i.

Hvis ens forehavende er samtidsdiagnostisk, så må man betænke det forhold, at diagnostikeren oprindeligt var lægen, der udøvede kritik i sin skelnen mellem sygdom og raskhed på baggrund af sit kendskab til sådanne sager. For samtidsdiagnostikerens vedkommende er det ikke sygdom og raskhed han eller hun må kende til og have sans for, men ideernes, formernes og praktikernes historie.

Denne vidende *kritiker* kan skelne og vurdere i *kris*situationen, som da netop er det, vi i dagligsproget kalder *et kritisk øjeblik*, nemlig det *moment*, hvor *dømmekraften* på basis af en træffende *diagnose* må vise sit værd. Hvis vi holder os for øje, at det diagnostiske arbejde skal til for, at samtiden kan forholde sig til sig selv, og ikke blot (kritikløst!) modtage sine egne overføringer, så må man forlade sig på dømmekraften, den praktiske viden og den virkningsfulde retorik, der på en overbevisende måde forstår at gøre sig gældende i samtiden.

Hvis vi snarere end noget pr. definition kritisabelt fatter krisen som *det kritiske øjeblik*, altså et *moment* som det handler om, dels at kunne *fatte analytisk*, dels at kunne *intervenere* i med en træffende diagnose, så byder retorikkens *kairos*-begreb sig til. *Kairos* betegner tid i en kvalitativ forstand, mens *cronos* på græsk betegner den kronologiske tid. *Kairos* betegner altså en tid, et tidsrum, et tidspunkt af en bestemt karakter. Dette begreb angår for det første et *opportunt moment*, som kalder på afgørelse eller handling. Det er dér, hvor noget kan blive anderledes. Det angår for det andet, *det rette øjeblik at tale* eller på anden måde intervenere med sproglige midler. Og det angår for det tredje, spørgsmålet om

den *passende* måde at intervenere på. Kairos betegner altså tid i kvalitativ forstand, nemlig en mulighed i en samtidighed af konfliktuelle tendenser – for var der ingen konfliktualitet, så var der heller ingen grund til intervention.

Med kritikken og med samtidsdiagnostikken befinder vi os i retorikkens domæne. Det vil med Aristoteles sige i *sandsynlighedens* og det diskutables, og ikke i *Sandhedens* råderum (*Retorik: A, I*). Hvis man tager dét på sig, så ligger det lige for også at udnytte retorikkens analytiske og begrebslige potentiale. Fx ved at gå vejen over *kairos*begrebet, for på den måde at forstå, hvad det er for et kritisk moment, som et samtidsdiagnostisk virke indebærer: nemlig den kvalificering af domme- og afgørelseskraften, som ligger i at ville stille træffende diagnoser, der kan understøtte dømmekraften, når samtiden må forholde sig til sig selv, sine selvfølgeligheder og konflikter, med henblik på at styre sine overføringer, uden forsikring (altså uden Sandheden som målestok og løfte), men med det *sandsynligvis bedste* for øje. Det ville være retorikkens kritik.

Signe Pildal Hansen
E-mail: signe@dpu.dk

Litteratur

Aristoteles 1983: *Retorik*, oversat af Thure Hastrup. København: Museum Tusulanums Forlag.

Barthes, Roland [1970] 1997: "Den gamle retorik". *Kultur & Klasse. Kritik og Kultur-analyse*, Nr. 84, 1997:21-87.